

Suomi -nimen ongelma

Suomalaisen onomastiikan vanhimpia ja kiistellyimpiä ongelmia on ollut *Suomen* nimi. Tietääkseni ensimmäisenä on kysymystä pohdiskellut ruotsalainen GEORG STIERNHIELM, joka 1600-luvun puolimaissa ilmestyneessä *Miscellanea etymologicassaan* yhdisti nimen appellatiiviin *suo* (*soo-maa, soo-mehe*).¹ Hänen jälkeensä ovat nimeä käsitelleet varsin monet suomalais-ugrilaisen kielitieteen ja Suomen historian tutkijat: mm. suomalaiset ERIK CAJANUS, DANIEL JUSLENIUS, GABRIEL HERKEPÆUS (Härkäpää), J. BILMARK, FR. COLLIN, HENRIK GABRIEL PORTHAN, KUSTAA RENVALL, KAARLE AKSELI GOTTLUND, ELIAS LÖNNROT, ANTERO VARELIUS, J. A. LINDSTRÖM, AUGUST AHLQUIST, YRJÖ KOSKINEN, OTTO DONNER, A. GENETZ, HEIKKI OJANSUU, J. J. MIKKOLA, JALMARI JAAKKOLA, VÄINÖ VOIONMAA, LAURI HAKULINEN, LAURI KETTUNEN ja J. A. LOPMERI, saksalaiset F. M. MÜLLER, A. L. SCHLÖZER, FR. RÜHS ja J. E. FISCHER, unkarilaiset MATTIAS BÉL, PÁL HUNFALVY, GÉZA NAGY, ZOLTÁN GOMBOCZ ja BÁN ALADÁR, tanskalainen VILHELM THOMSEN, norjalainen J. K. QVIGSTAD, ruotsalaiset OLOF RUDBECK, OLOF DALIN, JOHN BOHMAN ja K. B. WIKLUND sekä virolaiset K. A. HERMANN, N. ANDERSSON ja M. J. EISEN.² Tutkielmassaan Suomen nimi L. HAKULINEN on eritellyt vanhat selitykset ja selitysyriytykset kymmeneksi ryhmäksi³, joihin L. KETTUNEN on lisännyt kaksi⁴, joskin niitä tosiasiallisesti on enemmänkin. Tähän pitkään ja kirjavaan tutkielmien sarjaan liitän vielä oman hypoteesini.

I

Ruotsin valtakunnan historiassaan v. 1747 OLOF DALIN on maininnut Itä-Göötanmaan ja Smoolannin rajoilta suuren järven *Somen*, joka hänen mielestään on antanut nimen koko Smoolannille: *Småland* < *Sma-land* < *Soma-*

¹ Ks. E. N. SETÄLÄ Lisää suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen historiaan. Suomi III 5 s. 223.

² Luettelo tutkijoista, jotka ovat käsitelleet *Suomen* nimeä, sisältyy KAI DONNERIN toimittamaan *Verzeichnis der etymologisch behandelten finnischen Wörter I* ja ELVI ERÄ-METSÄN toimittamaan teoksen toiseen osaan. Suomalaisen Tiedeakatemian Toimituksia B 36, 77: 1. Helsinki 1937, 1953. Ks. myös nimen historiikista H. OJANSUU *Nimistä Suomi ja suomalainen, finne ja Finland*. Virittäjä 1899 s. 81—91.

³ Suomalainen Suomi 1953 s. 204 ja Sanojen sanottavaa 77.

⁴ Vanhaa ja uutta nimestä Suomi, suomalainen. Kalevalaseuran vuosikirja 34 (1954) s. 113—142.

land. Rudbeckilaiseen tapaan hän nimen etymologiaksi esitti vanhan skyytin kielen ja suomen sanat *Some, Soami, Suima, Suoma*, jotka merkitsevät järveä ja suota (Siö och kärrigt land). Tämän perusteella suomalaiset omalla kielellään käyttivät itsestään nimitystä *Suami, Somi*.⁵

Dalinin selityksen — sitä lisäpiirteillä täydentäen — otti tutkimusmatkailija JOHN BOHMAN teokseensa *Wettern och dess Kuster*.⁶ *Suoma* l. *Soma* vanhassa skyytin kielessä ja vieläkin suomessa — näin Bohman on ajatellut — merkinnee järvien ja soiden valtaamaa maata tai myös vettä, mistä on johtunut mm. Smoolannin järven nimitys *Sommen*. Jos tämä järvi muinaisina aikoina oli peittänyt suureksi osaksi Smoolannin seudut, niin sanottiin sitä *Sommenin* tulvamaaksi ja se oli nimeltään *Somaland*, suomaa (träskland), mikä myöhemmin o:n sisäheiton jälkeen helposti muuttui asuksi *Smaland* ja sitten *Småland*. Tätä suomalaista nimitystä on pidettävä sitäkin luonnollisempana, kun juuri suomalaiset asuttivat Smoolannin silloin, kun vesi oli vielä jokseenkin korkealla, ja tällöin he antoivat koko alueelle nimensä. Vanhimpina aikoina Smoolanti tai ainakin osa siitä oli nimeltään *Finhaite, Finheden, Finweden* (Finskogen) ja *Finland*, mikä merkitsee sitä, että suomalaisia siirtokuntia oli syntynyt Smoolantiin. Myös Suomen suuri järvi *Saimen* (= Saimaa) on yhdistettävä nimeen *Sommen*.

Tähän tapaan siis aprikoivat sata, kaksi sataa vuotta sitten Dalin ja Bohman. Tieteellisesti asiaa perustelematta he olivat yhdistäneet toisiinsa Itä-Göötanmaan järven nimityksen *Sommen* ja maamme nimen *Suomi*, joskaan viimeksi mainittu ei ole suinkaan primäärinen nimi, vaan molemmat lienevät samaa etymologista alkujuurta.

Laajassa tutkimuksessaan *Studier öfver de svenska sjönamnen* (I 565—566) ELOF HELLQUIST mainitsee Itä-Göötanmaalta Ydren kihlakunnasta saman järvennimen *Sommen*, murteen *sommen* ~ *somen*, fraan *Sooma* 1447, fraan *Soma* 1500, jotka molemmat ovat o b l i i k v i m u o t o j a, sekä lisäksi *Somen* 1604, 1663, 1665, 1719, 1751, 1760, *Sommen* 1774 ja paikannimet *Sommenäs*, *Somanaes* 1405, *Sommevik* l. *Somvik*, *Somawik* 1402, *Sommekärret*, joiden lähtökohtana on muinaisruotsin **Söme*, obliikvimuoto *so(o)ma*, appellat. *söme* m. 'massa', joka on samaa juurta kuin muinaisruots. *sam(p)na*, saks. *sammeln*, ruots. *tillsamman*, ym. ja siis merkitsee 'hop, församling', järvennimenä 'vattensamling'. Myöhemmin etymologisessa sanakirjassaan HELLQUIST tulkitsee kyseisen Itä-Göötanmaan ja Smoolannin järvennimen samalla tavoin: *Sommen*, muinaisruots. **Söme*, vrt. fraan *Sooma* 1477, mihin liittyvät *Sommenäs*, muinaisruots. *Somanaes* 1405, ja *Sommevik*, muinaisruots. *Somawik* 1402; ruots. murt. *somme* m. 'om ett käril som är för stort för sitt ändamål'; norjan *söme* 'massa'; termit

⁵ Svea rikes historia I 13—14.

⁶ Andra Resan (Örebro 1840) s. 179—180.

liittyvät vartaloon *sam-* sanoissa *samman*, *samla* jne., siis oikeastaan '(den stora) vattensamlingen' tai jotakin samaa merkitsevää.⁷

HELLQUIST on ilmeisesti saanut sanan J. E. RIETZIN murreanakirjasta (Svenskt dialektlexikon), mistä löydämme Itä-Göötanmaan murteesta (Ydren kihlakunnan Rääfsistä) 1800-luvulla poimitun appellatiivin *somme*, m. 'ett kärll, som är för stort för sitt ändamål'. Tätä sanareliktiä täydentää itägööttalaismurteiden hyvän tuntijan toht. EINAR TÖRNQUISTIN merkintä *sòmme* m. 'något stort, vad som helst, t.ex. en stor häst, ett stort kärll', jonka hän on myöhemmin tehnyt V. Hargin ja Sommen-järven läheisyydessä sijaitsevan Malexanderin pitäjän murteesta.⁸ Muualta Ruotsin murteista sanaa ei ole tavattu, mutta se esiintyy Norjassa Hardangerin murteessa: *some* (oo) m. 'masse'⁹, *some* m. 'masse'¹⁰, sekä paikannimistössä, esim. Stavangerin Høilandin kihlakunnassa talonnimi *Soma*, *sô'ma*, de Soma 1298, a Soma 1300, muinaisnorjan *Sómi*, joka on yhdistetty kyseiseen appellatiiviin.¹¹ — Viimeksi ilmestyneessä Ruotsin paikannimien hakemistossa B. EJDER on hyväksynyt Hellquistin esittämän *Sommen*-nimen etymologian.¹²

Äänteellisesti muinaisruots. *söme* 'hop, församling' soveltuu tietyin edellytyksin *Suomi*-sanan lähtökohdaksi. Ensinnäkin muinaisruots. *ō* = suom. *ō* (> *uo*), esim. myöhäismuinaisruots. *bom* > suom. *puomi*, *stol* > *tuoli* (murt. *töli*), *lodh* > *luoti*, muinaisruots. *mopir*, muinaisnorjan *móðir*, nykyruots. *mor* > suom. *nuori*, sillä ns. eurooppalaisen *ō*-äänteen muuttuminen labiaaliseksi *ō*-äänteeksi (*ū*:ksi) tapahtui todennäköisesti vasta vuoden 1400:n tienoilla¹³, mistä taas on päätelty, että jos suomen *ō* > *uo* vastaa muinaisruots. *ō*-äännettä, kyseisen lainan on täytynyt tulla suomeen ennen v. 1400.¹⁴ Lisäksi sana on liittynyt kantasuomen yleisiin *e*-vartaloihin, joita on todettu n. 120, sekä niiden yks. nominatiivin loppuvokaalin muutokseen *e* > *i*, esim. *uni*: *unen* (*uni* < **une*), *talvi*: *talven*, *suksi*: *suksen*, *jousi*: *jousen*, ym. Balttilaiset lainat ovat mukautuneet kyseiseen tyyppiin, mutta myöhäisemmistä germ. lainasanoista on *e*-vartaloisia vain muutama: *arki*: *arjen* (virossa *i*-vartalo), *arpi*: *arven*, *rupi*: *ruven*, ja nuoremmista germ. lainoissa odotuksenmukaisen *i*:n asemasta tai sen rinnalla esiintyvä *e* on selitetty äänteellisesti läheisen sanan

⁷ Svensk etymologisk ordbok. — Ks. myös ADOLF NOREEN Vårt språk III 96.

⁸ Dosentti STIGURD FRIESIN kirje 13. 4. 1959 Upsalasta prof. CARL-ERIC THORSILLE.

⁹ H. ROSS Norsk Ordbog.

¹⁰ ALF TORP Nynorsk etymologisk ordbok (682 a), jossa hän empien on yhdistänyt norjan muodon *söme* primääriasiun *sume*, til *suma* (samle i hast, gramse ihop etc. < germ. **sumôn*). THORSIN suullisen ilmoituksen mukaan Ruotsin *Sommen* edellyttää kuitenkin varmimmin alkumuotoa **Söme*, mitä tukevat sekä vanhat kirjoitusasut että murremuodot.

¹¹ M. OLSEN Norske Gaardnavne 10 s. 176, 459 ja HELLQUIST Etymologisk ordbok.

¹² Svensk upplagsbok² (art. *Sommen*).

¹³ A. KOCK Svensk Ljudhistoria I—II §§ 738, 754. — NOREEN mt. III 83.

¹⁴ H. J. STENG Nuoremmat ruotsalaiset lainasanat vanhemmassa suomen kirjakielissä 283—284.

tai tutun sanatyypin analogiaksi, esim. *kimpi*: *kimmen* ~ *kimmin*, *peitsi*: *peitsen*, *tiili*: *tiilen* ~ *tiilin*, ym. Kun *e*-vartalotyyppi ei siis ole voinut olla produktiivinen enää kauan kantasuomalaisen ajan jälkeen, on *e*-vartalovokaalikin yleensä varma tae sanan korkeasta iästä¹⁵, mihin viittaavat myös *söme*-sanan rudimentin-luonne skand. murteissa sekä itägööttalaisalueen ikivanha järven-nimi *Sommen*.

Kyseiseen muinaisruotsin loppu-*e*:lliseen ryhmään kuuluvat sanat, jotka obliikvisijamuodoissa olivat *a*-loppuisia (esim. myöhäismuinaisruotsin *haghi* > *haka*, *kaelke* > *kelkka*, *stolpe* > *tolppa*), esiintyvät eräissä ruotsalaismurteisamme nominatiivissa *a*-loppuisina, joten edellä mainitut suomalaiset lainat voivat olla peräisin ruotsalaismurteistamme. Joka tapauksessa eräissä *Suomi* sanan muodostumissa (esim. *Suoma*, *Suomala*, *suomalainen*) esiintyvä, etymologisesti vaikeaselitteinen loppu *-a* olisi moitteettomasti selitettävissä lainatermin obliikvimuodoista (vrt. edellä fraan *Sooma* 1447, *Somawik* 1402 ja vieläkin Ydren murteessa tavattavat sanonnat *somaskep* 'båt i sjön Sommen', *somaströming*, ym.).¹⁶

*

Söme-termin merkitys 'hop, församling (joukko, seura)' on aikoinaan ollut nimenannossa luonnollinen periaate. Tutkielmassani »Syntymäpaikkaa ja -yhteisöä ilmaisevia sanoja nimistössämme» olen yhdistänyt esim. *Karja*-nimen appellatiiviin *karja*, vir. *kari* (gen. *karja*), liiv. *kōra* (Sal. *kare*), germ. *charja*, goot. *harjis* 'joukko, sotajoukko' (saks. *Heer*, ruots. *här*), joka meillä appellaatiivina on »alentunut» nykyiseen merkitysfunktiionsa, joskin — JULIUS KROHNIN mukaan — se on säilyttänyt esim. Kalevipoegissa alkuperäisen merkityksensä 'seura, joukko'. Appellat. *karja* on siis alun perin tarkoittanut tiettyä ihmisjoukkoa samaan tapaan kuin goot. *thiuda* ~ *tiuda* 'das Volk'; germ. *fulka*- 'das Volk, Kriegsvolk', jolla on vastineita mm. liett. *pulkas*, -o 'ein Haufen oder eine Schar von Menschen und Tieren', lät. *pūlks*, myös *pūlka* 'der (lebendige) Haufe, die Schar, eine Menge', liiv. *pu'lk* (Sal. *pulk*, *pūlka*) 'Menge', suom. itämurt. *pulkka* 'joukko' (esim. Juvalla, Pälkjärvellä, Liperissä, Kiihtelysvaarassa), joka viimeksi mainittu on yhdistetty ven. ap-

¹⁵ L. HAKULINEN Suomen kielen rakenne ja kehitys I 35. — ERKKI ITKONEN Vokaalikominaatiot ja vartalotyyppit. Vir. 1948 s. 134. — JULIUS MÄGISTE Fi. Ruotsi, estn. Rootsi m.m. i de finsk-ugriska språken. Arkiv för nordisk filologi 73: 3—4 s. 205—207. — Vrt. myös KUSTAA VILKUNA Kihlakunta (Vir. 1951 s. 273 ja siinä mainittu kirjallisuus). — Varsinkin Ruotsin *e*-loppuinen henkilönnimistö on kielessämme mukautunut *i*-loppuisiin sanoihin ja *i*-vartaloon, esim. *Ante* > *Antti*: *Antin*, *Humpe* > *Humppi*: *Humpin* (vrt. *Hump-pila*), *Nisse* > *Nissi*: *Nissin*, *Olle* > *Olli*: *Ollin*, *Finne* > *Finni* (*Vinni*): *Finnin* (*Vinnin*) jnc. (Esim. VIILJO NISSILÄ Vuoksen paikannimistö I 301, 302, 315, 384 ym.).

¹⁶ STENG mt. s. 309. — HELLOQUIST Studier öfver de svenska sjönamnen I 565. — Mainitsen tässä kiittäen, että prof. THORS on etukäteen lukenut tutkielmani skand. filologiaa käsittelevän osan.

pellatiiviin *polk* (< germ.), joskaan yhdistystä ei ole pidetty täysin varmana. Toisaalta appellat. *folk* (*fulk*) esiintyy myös lännessä, keskiajan ruotsissa, joten *Pulkki*, *Pulkka*, *Pulkko* -nimistön kulkeutumissuunta maahamme jää ratkaisematta. Ryhmään kuuluvat lisäksi samaa etymologista juurta oleva vir. *hulk* (gen. *hulga*) 'Menge, Schar, Rotte, Haufe', suom. murt. *hulkka* 'joukko' sekä appellat. *liuta* < germ. *liuda*, liett. *liaudys*, lät. *laudis* 'Leute'.¹⁷ — Onko liian mielikuvituksellinen edellisten esimerkkien tarjoama teoria, että kyseessä ovat vieraiden nimittämät »joukot», joita oli muovautunut Baltiassa ja joita sitten alkoi siirtyä maamme lounaisosaan?

Ihmisryhmän, joukon (esim. suvun, heimon, kansan) ja tähän ryhmään kuuluvan yksilön appellatiivinen nimitys on voinut myöhemmin kehittyä kahteen suuntaan: ryhmän asuma-alueen (myöh. maakunnan, valtion) nimeksi, kuten osoittavat esim. Saksassa *Baiern*, *Sachsen*, *Thüringen*, ja ryhmään kuuluvan henkilön sukunimeksi, esim. *Baier*, *Sachse*, *Sasse*, *Friese*, *Thuring*, *Francke*, *Flander*.¹⁸ Niin on käynyt meilläkin. *Suomi* -sana, joka on alun perin merkinnyt joukkoa, on siirtynyt ilmaisemaan joukkoon kuuluvaa yksilöä, siis 'suomalainen (ihminen)', mikä kuvastuu vielä sellaisista vanhoista sanonnoista kuin »laittain suomi kiittää» (= moittien suomalainen kiittää), »kyllä suomi sonninsa kuohitsee», mikä liittyy eritoten Varsinais-Suomeen, vanhan vetohärkäkulttuurin alueeseen.¹⁹ Näistä funktioistaan *suomi* on siirtynyt merkittämään myös aluetta (maakuntaa, valtiota) ja on kehittynyt sukunimeksi.

II

Vanha suomalainen sananlasku sanoo, että »kylä nimen antaa, mies nimen kantaa», mikä osoittaa, että nimenantajina entisaikaan ovat suuressa määrin olleet naapurit. ALBERT DAUZAT on osoittanut, miten monikirjava (foinikialaisia, kreikkalaisia, latinalaisia, germaanisista ym. nimiaiheita sisältävä) on Ranskan sekä henkilön- että paikannimistö²⁰, mikä on todistuksena ikivanhoista kansojen välisistä kosketuksista. Samoin on »lännessä» kelttiläisnimityksiä germaanisista kansoja, jotka taas ovat antaneet nimiä »idässä ja pohjoisessa» asuville naapureilleen (esim. *aesti* 'eestit', *fenni* ~ *finne*, *thiudos*)²¹, ja etenkin Baltiassa on runsaasti germaanis-skandinaavista sanastoa ja nimistöä.²²

¹⁷ Ks. Virittäjä 1954 s. 254—261 ja siinä mainittu kirjallisuus. — JALO KALIMA Slaavilaisperäinen sanastomme 141—142.

¹⁸ NISSILÄ mt. — Vrt. myös A. NOREEN Spridda studier II 92.

¹⁹ HAKULINEN Suomen nimi (Sanojen sanottavaa 76).

²⁰ Les Noms de Personnes (Paris 1946) ja Les Noms de Lieux (Paris 1947).

²¹ M. SCHÖNFELD Wörterbuch der altgermanischen Personen- und Völkernamen s. XII—XIII, 273, 275, 276, 280.

²² T. E. KARSTEN Germanisch-finnische Lehnwortstudien 206—208. — W. KIPARSKY Baltische Sprachen und Völker. Baltische Lande I 54. — PAUL ARISTE Eesti-rootsi laensõnad eesti keeles (Tartu 1933) ja Svenska lånord från svensktiden i estniska språket. Svio-estonica 1936 s. 185—199.

Kun Itä-Baltiaan jo varsin varhaisista ajoista lähtien oli suuntautunut voimakas skandinaavinen ekspansio²³ — esim. *Viron* nimelle on esitetty muinaisruotsalainen, tosin epävarma etymologia²⁴ —, on otaksuttavaa, että muinaisruots. (muinaisskand.) *söme* -termi on lainautunut Itä-Göötanmaalta käsin merkitsemään jotakin kantasuomalaista ihmisjoukkoa (sukua, heimoa?), jonka jäseniä siirtyi (tai osaksi oli jo siirtynyt) maamme lounaiskolkille ja vienyt nimen mukanaan. Kyseinen ajatus on tosin hypoteettinen, mutta eräät kriteerit puoltavat sitä. Ensinnäkin, kuten sanottu, taivutussuhde *suomi: suomen* on voinut syntyä kantasuomalaisena aikana; lisäksi olisi outoa, jos nimi olisi yht'äkkiä putkahtanut esiin syrjäisen maamme kolkassa ja sieltä kulkeutunut takaisin Itä-Baltiaan, josta siirtolaiset olivat tulleet. Virossa on näet eräitä vanhoja *Suomi* -nimiä, ennen kaikkea Henrik Lättiläisen kronikassa v. 1211 mainittu castellum *Somelinde* (Suomen linna), jossa ehkä kuvastuu vanha skandinaavinen kihlakunta (panttivanki) -systeemi.²⁵

Suomi -nimi on tunnettu Baltian läntisten suomalaiskansojen keskuudessa, mikä viittaa myös sen kantasuomalaiseen synty aikaan: vir. *söm* G. *söme*, *söme-mä*, *sörest* ja *särest* = aus allen Ländern, von überall her; *sömelane* G. *söme-laze* = *sömlane* (Wiedemann); liivin *sūqm*, pl. *-ād* 'bewohner Finnlands, finne, Finland'; s. *mō* 'Finland'; *sūmli*, pl. *-st* 'finne' (Kettunen²⁶); vatjan *sōmi*, *pajatap sōmēssi* 'puhuu suomeksi', *sōmalain* ~ *sōmalaine* (Kettunen²⁷). Sen sijaan vepsässä se on tuntematon; lyydissä *ruotš* ~ *ruoš*, pl. n. *-šid* 'suomalainen, luterilainen mies, Suomi, Ruotsi' (Kujola²⁸); karjala-aunuksessa *ruotšakko* 'suomalainen, Suomen puolelta naitu nainen' (Kiestinki, Rukajärvi), *ruotšakoi* 'suomalainen nainen, ruotsalainen n.' (Suojärvi, Säämäjärvi, Riipuskala), *ruotšinkiel* 'suomen kieli' (Suojärvi, Säämäjärvi), *ruotšin mieš* 'suomalainen' (Uhtua), *Ruatšimmua* 'Suomi' (Riipuskala), vieläpä Itä-Karjalan paikannimistöissä, esim. *ruotšarvi*, *ruotšinaht* (Vuohjärvi), *ruotšoja* (Nolgamjärvi), *ruotšinguba* (Äänisen Jalguba), ym.²⁹ Sen sijaan karjala-aunuksen *suomelaini* (Kiestinki), *suomelaie* (Salmi), *suomelañi* (Suojärvi), *suamelaine* (Riipus-

²³ VILKUNA mt. Vir. 1951 s. 259—274, siinä mainittu kirjallisuus. — Viimeksi on kysymystä käsitellyt HANS FROMM Die ältesten germanischen Lehnwörter im Finnischen (Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur 1958 s. 318—321 ja siinä mainittu kirjallisuus).

²⁴ KARSTEN mt. 200—214 ja Altgermanisches Sprachgut in den ostbaltischen Ländern. Baltische Lande I 75—78.

²⁵ VILKUNA mt. Vir. 1951 s. 271—. OJANSUU »Suomi- (Soome-), Lappi- (Lapi-) ja Loppi- (Lope-) nimet Virossa. Virittäjä 1913. — KETTUNEN mt. Kalevalaseuran vuosikirja 34. — M. J. EISEN Soome Eestis. Eesti Kirjandus 1914 s. 147—155. — KETTUNEN Etymologische Untersuchung über estnische Ortsnamen 90, 96, 196, 298, 309.

²⁶ KETTUNEN Livisches Wörterbuch.

²⁷ Kettunen Vatjan kielen äännehistoria 99, 100, 148, 196.

²⁸ J. KUJOLA Lyydiläismurteiden sanakirja.

²⁹ Karjalan kielen sanakirjan kokoelmat. — Itä-Karjalan paikannimien kokoelmat (Nimiarkisto).

kala), *šuomi* (Kiestinki, Tunkua, Uhtua), *suomi* (Suojärvi, Salmi), *suomi* (Säämäjärvi), *suami* (Riipuskala) tuntuvat lainoilta Suomesta, mihin viittaavat myös sellaiset termit kuin *suomentširppi* (vastakohtana *vehäntširppi*), esim. Suis-tamolla, *šuomev vikateh* (Kiestinki), ym.³⁰ Suomi -sana on lainautunut myös lappiin.

Kun nimi esiintyy vain itämerensuomalaisten kansojen läntisessä ryhmässä, on otaksuttavaa, että se on myös »läntistä» juurta ja syntynyt sen jälkeen, kun vepsäläiset ja aunuksenkarjalaiset olivat jo loitonneet edellisestä. Tähän viittaa sekin, että lätissä on myös kyseinen termi: *sāms* 'finne; ösulaner, bewohner der insel Ösel' < **sōmas*, joka perustuu itämerensuomalaiseen heimonnimeen **sōma-lainen* (> suom. *suomalainen* 'finne', eestin *soomlane*, liivin *sūgmli* 'finne, este', joka viimeksi mainittu on nuori muodostuma?), myös latin *sāmietis* 'finne; ösulaner, bewohner der insel Ösel'. Eino Niemisen mukaan ei lainaus ole tapahtunut välittömästi itämerensuomesta lättiin, vaan kuurin välityksellä.³¹

Yleinen historiallinen käsitys on, että todennäköisesti ainakin ns. keskimäisellä rautakaudella (400—800 jKr.) ja sitten varsinkin viikinkiajalla oli Uplannin ja Itä-Göötanmaan rannikolta, ns. Roslagenista, samoin kuin Gotlannista voimakas ekspansio Baltiaan, ja tällöin itägööttalaismurteissa tuttu *sōme* -termi joutui merkitsemään jotakin Itä-Baltian väestöryhmää. Nykyisen materiaalin pohjalta ei ole ratkaistavissa, minkä alueen väestö ensin sai tuon *sōme* -nimen: ehkä skandinaavisten kosketusten kannalta läheisin Saarenmaa, jonka lätinkielinen nimitys on *sāmu sala*, *sāmsala*, *sāmu zeme*, joka taas on yhdistetty *sōme* -muotoon (= Suomen saari) ja joka on lainautunut myös liiviin (*sāme-mō* 'Ösel', *sāmlī*, pl. -*st* 'öselaner')³², ehkä Pärnun tai Pohjois-Viron seudut, kuten OJANSUU on arvellut³³, tai Torman — vanhan Somelinden — seudut KETTUSEN mukaan.³⁴ NIEMINEN on olettanut eräiden sanastollisten ja kielimuodollisten seikkojen perusteella, että kuurit olivat olleet välittömässä kosketuksessa suomien esi-isäin kanssa.³⁵ Varmaankin he olivat merenrannikon asukkaita, jotka olivat tottuneet pitkiin purjehdusmatkoihin. — Ongelman selvittely, jos se yleensä on ratkaistavissa, vaatii suomen ja sen itäbalttilaisten sukukielten yksityiskohtaisempaa sanaston vertailua sekä tarkkaa Baltian henkilön- ja paikannimistön seulontaa.

³⁰ Karjalan kielen sanakirjan kokoelmat.

³¹ E. NIEMINEN Der stammauslaut der ins urfinnische entlehnten baltische a-femina und die herkunftsfrage. FUF XXII 59—.

³² MIKKOLA (Suomalaisen Tiedeakatemian Esitelmät ja Pöytäkirjat 1908 s. 10—11). — NIEMINEN mt. 59. — KETTUNEN Livisches Wörterbuch (liiv. *sōr-mō*, Sal. *Sārmā*) Ösel, (früher:) Estland (in den ethnographischen grenzen); *sōrli*, pl. -*st* (Sal. *sārli*) bewohner der insel Ösel, (früher:) este; eestin *saarlane*, suom. *saarelainen* 'bewohner einer insel').

³³ Vir. 1913 s. 87.

³⁴ Kalevalaseuran vuosik. 34 s. 103—105.

³⁵ NIEMINEN mt. 59—.

söme -nimi on lainautunut siis niiltä alueilta, *R o s l a g e n i s t a*, josta lähtivät myöhemmin myös Venäjän valtakunnan perustajat ja josta on peräisin skandinaavinen, venäläistä tarkoittava *ryss*, *rysse* -nimitys, vanhojen lähteiden *ryts*, *rytzen*, *rytzer*, muinaisruots. *rysser*, *ryz*, *-e*, *-a*, muinaisskand. *ruzzar* pl., tanskan *russer*, keskialasaks. *rūze*, muinaisyläsaks. *rūz(o)*, keskiyläsaks. *rūz* (saks. *russe*) jne., mitkä yleisen käsityksen mukaan perustuvat muotoon *ruotsi* < muinaisruots. *rōþer* 'rodd, ledung' tai sen kanssa identtiseen muinaisruots. muotoon *Rōþin* 'Roslagen', jolla tarkoitettiin sitä osaa Ruotsin (Uplannin ja Itä-Göötanmaan) Itämeren rannikosta, josta etenkin sodan aikana koottiin soutajat, *rodskarlar* ja *rodsmæn*, ledungeihin ja josta viikinkejä ja uudisasukkaita purjehti itämaihin, siis Baltiaankin. Suomen ja venäjän *-s-* muodot viittaavat lähinnä muinaisruots. yhdysperäiseen muotoon *rōþ(r)s-* ~ *rōþa(r)-*.³⁶ Viimeksi ovat sanaa skandinaavisesta näkökulmasta käsitelleet ERLAND HJÄRNE, joka on arvellut lähtökohdaksi *rōðr* 'skepp', *rōþ(r)skarlar* 'skeppskarlar', ja SVEN EKBO, joka luotuaan katsauksen tutkimuksen aikaisempiin saavutuksiin päätyy primäärimuotoon *roþer* > **rōtsi*.³⁷ *i* -vartaloinen itämerensuom. sana *rōtsi* (*ruotsi*: *ruotsin*) on siis nuorempi kuin *suomi*: *suomen*, mutta kuuluu epäilemättä ensimmäisen vuosituhannen jKr. aikaisiin germaaniin lainasanoihin. Suomen *a* -vartaloiset muodot (esim. *ruotsalainen*) ovat joko myöhempiä obliikvi-
asuja tai analogisia (vrt. *saksalainen*).³⁸

Näitä roslagenilaisia alettiin nimittää Baltiassa *rootseiksi*: viron *Rōts*, gen. *Rōtsi* 'Schweden, schwedisch'; *Rōtslane*, gen. *Rōtslaze* 'Schwede' (Wiedemann), vatjan *rōtsi*, *rōtsalain*, liivin *rūðŕš-mō* 'Schweden'; *rūðŕšli*, pl. *-st*, *rūðŕšnikkà*, pl. *-D* 'schwede' (Kettunen), suom. *ruotsi*, *ruotsalainen* (ehkä jo maahamme siirtävien tulokkaiden mukana) ja levisi karjala-aunukseen sekä lyydiin, mutta ei tietävästi ole tunnettu vepsässä.³⁹

III

On tuskin ratkaistavissa, milloin ensimmäiset »lahdentakaiset» siirtolaiset, joiden joukossa ehkä oli germaanejakin, saapuivat maamme lounaiskolkkaan ensin hankkiakseen turkiksia ja tyydyttääkseen niiden kasvavaa kysyntää Rooman vallan suurissa kauppakeskuksissa sekä sitten ehkä suuren kansainvälisen ajan, mutta kyseessä ovat varmaan ensimmäiset vuosisadat jKr. Yhä jatkuneista kiinteistä kosketuksista Skandinaviaan on todistuksena sek,

³⁶ VILHELM THOMSEN *Ryska rikets grundläggning genom skandinaverna 84—*. HELLQUIST *Svensk etymologisk ordbok*.

³⁷ HJÄRNE *Roden* (Namn och Bygd 1947 s. 44—49). — EKBO *Om ortnamnet Roden och därmed sammanhängande problem* (Arkiv för nordisk filologi 73: 3—4 s. 187—199).

³⁸ STENG mt. 307 ym. — MÄGISTE mt. s. 205 ym.

³⁹ REINO PELTOLAN yst. ilmoituksen mukaan. — *Rōtsi*-termin levinneisyydestä itämerensuom. kielissä, lapissa, permiläisissä ja obinugrilaisissa kielissä ym. ks. tark. MÄGISTE mt. s. 201—205.

että suomet jo ensimmäisen ristiretken takaisista ajoista olivat jollakin tavoin kytketyt ruotsalaisten laivastoasevelvollisuuteen (ledning-laitokseen), ja eräät muutkin seikat, esim. Satakunnan maakunnan nimi (vrt. Ruotsin hundareita), viittaavat varhaisiin, mutta tarkemmin ajoittamattomiin yhteiskunnallis-poliittisiin kosketuksiin.⁴⁰

Vanhimmatkin *Suomi* -nimet, ellemmme ota lukuun Novgorodin ensimmäisen kronikan v. 1240 mainitsemaa *sum* -muotoa, esiintyvät asiakirjoissamme vasta parisen vuosisataa ns. ensimmäisen ristiretken jälkeen. On oletettu, että Pähkinäsaaren rauhansopimuksessa v. 1323 mainittu *Somauaes*i (? obliikvi-muoto), *Somewesi* Viipurinlahden pohjukassa (= Suomenvedenpohja) samoin kuin kauempana eteläisessä Savossa pitäjännimi Suomenniemi, Joutsenossa *Suomensalo* ym. ovat jälkiä varsinaissuomalaisten ekspansioista⁴¹ (vrt. myös sn. *somelain* 1543 Lappeella ja Taipalsaaressa⁴²), mikä tietenkin viittaisi maamme lounaisosan paljon vanhempaan, jo tihentyneeseen asutukseen. Onhan sitä paitsi Karjalan vanhin tunnettu rautakauden kalmisto, hautaröykkiö Sakkolan Lapinlahdella (vuoden 800 vaiheilta jKr.), sekä rakenteeltaan että kalustoltaan länsisuomalainen⁴³, ja maamme lounaisosiin näyttäisi myös osoittavan *Karjalan* nimitys. — Vanhimpia Suomea koskevia asiakirjamerkintöjä ovat lisäksi *Findia* 1120, *Phinni* 1171 (1172), *Fialanda* 1209, *Vinlandia* 1231 sekä Hämeen Sääksmäestä tavattavat siirrynnäiset *Somalayni* de Riduala ja *Somalayna* de Harola v. 1340.⁴⁴

Ensimmäisiä muistiinpanoja lounaisalueiden Suomi -nimistä, joiden on arveltu syntyneen »heimo- ja kielirajoista»⁴⁵, ovat Lokalahden *Suomenkylä*, Lasse Somenkylä 1475, Matz Somenkylä 1503, Somenkyle 1540, Erick ja Ands Sommenkylle 1549⁴⁶; Perniön kn. *Suomennüitty*, vrt. Finna engh 1379, til Somen (ni)tu 1477⁴⁷; Paimion *Sumensoo* engh 1477⁴⁸; Perniön *Suomenkylä*, Somenkylä 1540, Somenkyläen Nils 1552⁴⁹; Halikon *Somenböle* 1540, Somēböle 1540⁵⁰; Kokemäen *Somenkylä* 1554, Somekyle 1565⁵¹; Euran mick *somala* 1550⁵²; ym.

⁴⁰ Vrt. esim. KAUKO PIRINEN Suomen varhaiskeskiaika. Oma maa I 193—194.

⁴¹ M. ROSÉN »Kolmas ristiretki Suomeen». Hist. Aikakauskirja 1945, N:o 1 s. 15—16. — Mustakirja (Mk.) 122, 124.

⁴² VA 5000: 37, 67.

⁴³ ELLA KIVIKOSKI Suomen rautakausi. Oma maa IV 193.

⁴⁴ Svenskt diplomatarium I 87, 264. — R. HAUSEN Finlands medeltidsurkunder (FMU) I 12, 19, 21, 30. — Mk. 61. — Vrt. myös PIRINEN mt. 193.

⁴⁵ J. A. LOPMERI Vanhan Vehmaan kihlakunnan pitäjien ja kylien nimet II 159.

⁴⁶ FMU IV 415, VI 259; VA 485: 104, 518: 29—31.

⁴⁷ FMU IV 468; myös Varsinais-Suomen nimipoiminnat. — FMU I 375.

⁴⁸ Mk. 534.

⁴⁹ VA 485: 205, 554: 44.

⁵⁰ VA 485: 174, 485 a: 211.

⁵¹ VA 1966: 2, 2173: 31.

⁵² VA 216 a: 4.

Edellä esitellystä aineistosta ei voida päätellä, sisältyykö nimien määreisiin heimonnimi vai sekundäärinen sukunimi *Suomi*, sillä kyseiset »joukkoa» merkinneet appellatiivit ovat voineet kehittyä, kuten sanottu, myös sukunimen funktioon. Niitä ovat sn. *Tiuti(nen)*, esim. Jon *Tiudh* 1553 Perniöstä, *Pulka(nen)*, *Pulkki(nen)*, *Pulkko(nen)*, *Hulikka(nen)*, *Hulikki(nen)*, *Hulkko(nen)*, *Liuta(nen)*, esim. per *liuda* 1569 Karkusta, mahdollisesti *Liut(t)u(nen)* sekä varmasti *Kansa(nen)*, *Kanso(nen)*, ym.⁵³ Varsin yleisiä ovat nimistössämme myös sn. *Suomi(nen)*, *Suomalainen*, sen sijaan obliikvimuotoinen *Suoma(nen)* näyttää olleen varsin harvinainen.

*

On eräänlainen nimistöaksiomi, että monet suurten alueiden ja yhteisöjen nimet ovat kehittyneet vastaavista pienemmistä, ja näin on myös *Suomi* -sanana. Maamme lounaisia (Varsinais-Suomea) tarkoittanut *Suomi* -nimi laajeni vähitellen merkitsemään koko maatamme.⁵⁴ MIKAEL AGRICOLA Uuden testamenttinsa esipuheessa mainitsee vielä Aurajoen seudun Etelä- ja Pohjois-Suomen, ja AGRICOLAN Uuden testamentin ja Psalmtarin lopussa oleva merkintä »*Somen Turws*» merkitsee selvästi maakunnan nimeä, siis Hämeen ja Karjalan vastakohtana, mutta hänen teoksessaan Weisut ja Ennustoxet (s. 12) sanonta *Some maa* ilmaisee koko maata. Muisto siitä, että Turun lääni oli alun perin ollut juuri Suomi, jäi elämään myös kansan perimätiedossa. Se on säilynyt rajapaikkojen nimissä, esim. Turun läänin Karjalan *Suomenpäänjärven* ja Someron *Suomenpäänkorven* sekä esim. marttilalaisessa sananparressa: »Mennään pois Suamest Loimaan puale».⁵⁵ Selvästi maakunnallisena nimi ilmenee myös eräissä hämäläisissä puheenparsissa, esim. »mitä kuuluu Suomen puoleen», »kävin Suomen markkinoilla», ym.⁵⁶ G. RENVALL sanakirjassaan erottaa vielä molemmat merkitykset: *Suomi, men* Ns. 1. orig. *n o m e n p r o v i n c i a e A b o e n s i s*, Finlandia stricta sic dicta, G. die Gegend um Åbo; inde 2. *hodie tota Finlandia in genere, Finnia, G. Finnland, suomen maa* idem, etc. (Nb. a *suo* et a *suomus* male derivari solet.); *suomalainen, isen* N. orig. *incola provinciae Aboensis, sed hodie Finno, Finnicus, Finlandia oriundus e.c. ovis, G. Finnländer, Finne, finnisch.* — *Varsinais-Suomi* esiintyy tiettävästi ensi kerran PAAVO TIKKASEN kirjoittamassa Suomen maantieteessä v. 1846.⁵⁷

⁵³ VA 554: 50, 2223: 20. — Lisäesim. ks. NISSLÄ mt. (Vir. 1954 s. 259—261).

⁵⁴ Nimen kehityksestä ks. tark. AULIS OJA Suomi ja Varsinais-Suomi. Kotiseutu 1956 s. 8—11.

⁵⁵ Ks. AULIS OJA Keskiaikaisen »Etelä-Suomen» asutus ja aluejaot s. 18 ym. — PENTTI RENVALL Valtiolliset vaiheet ja hallinnollis-oikeudellinen kehitys (Varsinais-Suomen historia V: 1 s. 16 ym.).

⁵⁶ G. RENVALL Grammatiska uppsatser 11.

⁵⁷ OJA mt. (Kotiseutu 1956 s. 11).

Myös eri puolille maatamme kulkeutuneet sukunimet ja niistä syntyneet paikannimet *Suomi(nen)*, *Suoma(la)*, *Suomalainen*, *Suomela* ym. ovat alun perin tarkoittaneet — ainakin suureksi osaksi — varsinais-suomalaisia siirtolaisia, joskin suhteet myöhemmin ovat monimutkaistuneet. Vanhimpia asiakirjoihin merkittyjä sukunimisiirrynnäisiä ovat mm. Anders *Somalainen* 1405, Anders *Suomaleinän* 1455 Sääksmäessä, Lasse *Somolayne* 1444, 1450 Tukholmassa, Oll *Somalainen* I. Oluff *Somalainen* 1455, 1462 Asikkalassa, Andris *Somalaynen* 1455 Pyhtäällä, Laris *Somnalann* 1473 Tuuloksessa, Jons *Sommalainen* 1476 Rauman maalaiskunnassa, Oleff *Somalajnen* 1508 Kokemäellä, Olaffh *Somalaynen* 1510 Huittisissa⁵⁸, ja esim. Kaakkois-Hämeen tuomiokirjassa 1443—1502 on n. 30 mainintaa sukunimestä *Suomalainen*.⁵⁹ Mahdollisesti ryhmään kuuluu myös en hustru *Some* (= ?Suomi) i Viborg v. 1445.⁶⁰ Nykyisessä nimistöössämme sn. *Suomi*, *Suominen*, *Suomalainen* ovat levinneet yli koko maan, joskin *Suomi* ja *Suominen* näyttävät olevan eritoten länsialueiden nimiä, kun taas varsinaista heimonnimeä edustava *Suomalainen* on tyyppinen itäalueillamme. Ja samaa on sanottava sekundäärisistä talon- ja sukunimistä *Suomela*, *Suomala*.

Juuri ns. asutusnimiin (etenkin kylän- ja talonnimiin) sisältyy melko säännöllisesti primäärinen henkilönnimi (usein sukunimi), esim. kn. *Suomela* (Pusula, Kangasala, josta viimeksi mainitusta on v. 1556 merkintä *Soomela*⁶¹, Nummi), tn. *Suomela* (Vesilahti, jossa v. 1553 *Soomela*⁶², Taivassalo, Kaarina, Hämeenkyrö, Eräjärvi, Kuhmalahti, Lempäälä, Sahalahti, Luopioinen, Kuorevesi, Metsäpirtti, Nurmes, Heinävesi, Keuruu, Ilmajoki, Jalasjärvi, Laihia, Hailuoto, Merijärvi, Säräisniemi, Haukipudas, Ii, Kolari, ym.), josta monin paikoin esiintyy myös sekundäärinen sn. *Suomela*. Yhtä yleinen on tn. *Suomala* (Lempäälä, Savitaipale, Savonranta, Anttola, Kesälahti, Heinävesi, Leppävirta, Rautio, Kiuruvesi, Nurmes, Metsäpirtti, ym.) sekä siitä syntynyt sekundäärinen sn. *Suomala*, mihin taas liittyvät mm. paikannimet *Suomalansaari* Savitaipaleella, *Suomalansalmi* Nurmeksessa, *Suomalanjoki*, *-puro*, *-suo* Leppävirroilla, *Suomalanniemi* Puumalassa. Ryhmään kuuluvat lisäksi *Suomenkylä*, *Suomenniemi* (Porvoon mlk.), *Suomennurmi* (Sysmä), tn. *Suomalax* (Kokkola), kn. ja tn. *Suomalainen* (Lappee, Lemi), *Suomalaishuoppi* (Lapinjärvi), *Suomalaisenoja* (Mikkeli), *Suomalaistenlahti*, *-tiensuu* (Tyrvöntö), ym.

Harvinaisia ovat, kuten sanottu, sn. *Suoma* (Kangasala, Teuva, Ylistaro⁶³)

⁵⁸ FMU II 45, IV 73. — Stockholms stads jordebok 1420—1474 s. 129. — FMU III 486. — FMU IV 78, 201. — Mk. 457. — FMU IV 390. — FMU VIII 416. — FMU VI 529. — FMU VII 69.

⁵⁹ Dombok för Sydöstra Tavastland 1443—1502 (R. HAUSEN Bidrag till Finlands historia I).

⁶⁰ FMU III 370.

⁶¹ VA 1998: 25.

⁶² VA 1959: 56.

⁶³ Kyseistä *Suoma* -nimeä ei minulla ole ollut tilaisuutta tässä yhteydessä tutkia. Vrt. myös samantyyppistä Olli *Rodzanen* 1545 Antrean Kavantjärveltä (HAUSEN Bidrag till Finlands historia III 168).

ja sn. *Suomanen*, jota edustanee Sim *Sooman* 1555 Pirkkalan erämaasta⁶⁴ ja joka sisältynee Oriveden arvoitukselliseen kylännimeen *Suomasema*⁶⁵, *Somesoma* 1540, *Somesäma* 1542, *Soomaisema* 1553, *Jac Soomaisema* 1556, *Marc Soomaiseman* 1556, *Jac Somaseman* 1557, *somasemaby* 1558, *hen somaisema* 1558, *Marcus somese*ⁿ 1558, *Suomaisema* 1562, *Jac somaiseman* 1566, *Thom somesema* 1571, *Jac suomaiseman* 1573⁶⁶, joista asiakirjoissa on runsaasti samoja merkintöjä. Kun yleensä »paikan päällä» tehdyt merkinnät ovat luotettavampia kuin virastoissa edellisten kirjojen mukaiset jäljennökset⁶⁷, tuntuivat siis esim. sakkoluetteloiden nimet (*Marcus Somajsenman* 1555⁶⁸, ym.) viittaavan selvemmin primääriseen asuun *Suomaisenmaa* (*Suomasenmaa*), joka asiakirjojen monista erilaisista kirjoitusvarianteista päätellen jo 1500-luvulla oli menettänyt etymologisen selvyytensä. Ilmeisesti osa Länsi-Suomen ongelmallisista *sema*-loppuisista paikannimistä on syntynyt tätä tietä.⁶⁹

Syntyjaltaan ja -perältäänkin epämääräistä Suomi -ainesta ovat sellaiset luontonimet kuin *Suomijärvi*, *-joki*, *-lammi* (Karvia), *Suomilammit* (Siikainen), *Suomenniemi* (Äänekoski), *Suomenkangas* (Sonkajärvi), *Suomenniemi* (Sotkamo), *Suomenlahti*, *-mäki* (Sortavala)⁷⁰ ym., jotka jokainen tietenkin vaatisivat erikoistutkimusta.

IV

Kun *Suomi* -nimi on teoriani mukaan syntynyt varsin ahtaasta Ruotsin Roslagenin — Itä-Baltian perspektiivistä ja rajoittui vain itämerensuomalaisten kansojen läntiseen ryhmään, on suomalaisista käytetyillä *finne*, *fenni* -nimityksellä paljon laajempi ja ilmeisesti myös vanhempi

⁶⁴ VA 1978: 67.

⁶⁵ Vrt. A. V. KOSKIMIES Kansallinen nimitutkimus (Kansanvalistusseuran kalenteri v. 1916 s. 179).

⁶⁶ VA 1920: 89, 1922: 78, 1959: 43, 1998: 47, 40, 2033: 7, 2059: 36, 2056: 30, 2060: 25, 2144: 30, 2191: 13, 2245: 9, 2265: 4.

⁶⁷ Ks. NISSLÄ (Vir. 1958 s. 208).

⁶⁸ VA 1983: 9.

⁶⁹ Toisin KOSKIMIES mt. 179, joskin hänen kokoelmassaan on merkintä *Suomase(n)maa* (NA). — Ks. myös PERTTI VIRTARANTA Satakunnan paikannimiä II. Satakunta XIV 276—280. — Kehityksestä *-mä* > *-ma* on muitakin esimerkkejä: Lempäälän kn. *vaihmalä* < ? *vajehmalä* (< ? *vajehmäla*) (VIRTARANTA Länsiyläsatakuntalaisten murteiden äännehistoria I 375), Vehmaan kn. *rahkmälä* < ? *rahkamälä* (vrt. J. A. LOPMERI Vanhan Vehmaan kihlakunnan pitäjien ja kylien nimet II 134—136), ja varmaan Kangasalan kn. *suorama* < *suorannä*, esim. Sora 1546 VA 1927: 66 (yl.), Madz Sooraman 1554 VA 1973: 1, Madz suoramaan 1551 VA 1945: 11, suoranna 1559 VA 2090: 26, joissa määreenä näyttää olleen sn. *Suora*, esim. Thomas Soora 1554 VA 1973: 13, Madz Sora 1554 VA 1981: 10 (vrt. ed. Madz Sooraman); vrt. myös Jöns *suora* 1571 VA 2247: 60 silloisen Pirkkalan Siivikkalasta, lautamies Sigverd *suoranen* 24. 9. 1467 Asikkalan käräjiltä (HAUSEN Bidrag till Finlands historia I 4. — Vielä esim. v. 1847 *Suورانmaa* (Kangasalan syntyneiden luettelo 1821—48. VA).

⁷⁰ *Suomi* -nimistä ks. esim. VÄINÖ VOIONMAA »Suomi» nimityksen alkuperästä. Hist. Aikakauskirja 1943 s. 81—91. — LOPMERI mt. II 159—161.

syntyperspektiivinsä, sillä germaanisessa yhteisössä syntyneenä se tuli pian tutuksi koko silloisessa tunnetussa maailmassa. Ensimmäisenä mainitsee fennit jo roomalainen historioitsija TACITUS teoksessaan *Germania* (v. 98 jKr.), ja ilmeisesti hän oli kuullut nimen juuri germaaneilta. Hänen jälkeensä nimen ovat maininneet monet maineikkaat myöhemmän ajan historiantkirjoittajat (PTOLEMAIOS, JORDANES, PROKOPIUS, PAULUS WARNEFRID I. DIACONUS ym.), joiden kuvauksissa *finnien* alueella on tarkoitettu Germaanian pohjoispuolella levinyttä epämääräistä aluetta, lähinnä pohjanperiä (*Ultima thule*), ja itse *finneiksi* on tajuttu tällä alueella kiertävät asukkaat, lähinnä siis lappalaiset.⁷¹ Sen sijaan kysymyksessä eivät olleet Baltia ja sen väestö, joista käytettiin germaanista nimitystä *aesti* (jo Tacituksella). *Finne* -nimitys ulotettiin myöhemmin myös *suomeihin* (suomalaisiin), kun he olivat siirtyneet kyseiselle alueelle.

Finne -nimestä on olemassa useita etymologioita, joista todennäköisimmältä tuntuu sen yhdistäminen germ. muotoon *fenhn-* > *fenn-* > *finn-* 'fotgångare', jonka lähtökohtana on germ. **fanþian-* > > *finna*, ja jolloin kysymyksessä olisi 'vandrarerfolk' tai 'samlarerfolk'.⁷² Viimeksi GÖSTA LANGENFELT tutkimuksessaan *Finns in Widsith* — käsiteltyään aikaisempia teorioita — päättyy samansuuntaiseen tulokseen: *finnr* 'tracker, hunter'.⁷³ Kun alun perin siis finnien asuma-alue on ollut koko Fennoscandia, saavat helposti selityksensä myös sellaiset nimitykset kuin Ruotsin Smoolannin *Finnveden* (Jordaneksen *Finnaithae* n.v. 550), Pohjois-Norjan *Finnmarken* ja siinä asuvien lappalaisten nimitys *finnar*.

VILJO NISSLÄ

⁷¹ Ks. J. JAAKKOLA Suomen varhaishistoria 1—25 ja siinä mainittu kirjallisuus. — E. FLINCK (LINKOMIES) Suomalaisten ensimmäinen maininta historiassa. Aika 1921 s. 238—

⁷² HELLQUIST *Svensk etymologisk ordbok*. KARSTEN *Germanisch-finnische Lehnwortstudien* 228—232 ja siinä mainittu kirjallisuus. *-e-* > *-i-* muutoksen iästä (*fenn* > *finn*) ks. esim. FROMM mt. (*Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur* 1957 s. 95).

⁷³ *Svio-Estonica* XIV (1958) s. 9—18 (13).

Le problème du nom finnois de la Finlande, *Suomi*

Un des plus anciens problèmes de l'onomastique finnoise, et l'un de ceux qui a suscité le plus de controverses, est le nom finnois de la Finlande, *Suomi*, dont l'étymologie a été étudiée depuis le 17e siècle par de nombreux linguistes et historiens distingués. Selon notre propre théorie, qui se trouve appuyée par certains faits linguistiques et historiques, le nom *Suomi* serait à rapprocher d'un mot dialectal de la Gothie orientale en Suède, un mot sorti d'usage, *sūmā* 'objet de grandes dimensions, n'importe lequel, par ex. un grand cheval, un grand récipient' (collections du docteur Einar Törnqvist, de la Gothie orientale), que l'on trouve déjà dans le glossaire patois de J. E. Rietz, publié au siècle dernier (Svenskt dialekt-lexikon), et que Elof Hellquist considère être le substantif ayant servi de radical au nom du grand lac *Sommen* de la Gothie Orientale; cette théorie est présentée dans son dictionnaire étymologique, *Svensk etymologisk ordbok*. Ce substantif serait l'asuéd. *sōme*, cas oblique *so(o)ma* 'masse', dont on trouve des traces aussi en Norvège, aussi bien dans la toponymie que dans les dialectes.

Le substantif *sōme* 'foule, compagnie' a été emprunté par le protofinnois assez tôt pour qu'il ait pu être assimilé au type de déclinaison alors encore productif *uni* (< **une*) : *unen*; ce fait est illustré par certains autres emprunts germaniques encore (par ex. *arpi* : *arven*, *rupi* : *ruven*). La forme *suoma*, avec un *-a* final (par ex. *suomalainen*, *Suomala*) représente donc sans doute les formes des cas obliques du mot.

Pour ce qui est de sa signification, le mot

sōme se rattache aux mots germaniques comme *thiuda* ~ *tiuda* 'le peuple', *fulka* 'le peuple, les hommes armés', *liūða* 'gens', etc., qui ont été empruntés par certaines langues protofinnoises, par ex. l'estonien *hulka*, gén. *hulga* 'foule, groupe, compagnie de gens', le finnois *liuta* 'foule' et par l'onomastique, v. par ex. les noms de famille finnois *Pulkki*, *Hulkki*, *Liuta* avec leurs diverses variantes.

L'origine «occidentale» du mot *Sōme* (< *Suomi*) est aussi rendue probable par le fait qu'on ne le trouve que dans le groupe occidental des langues finnoises de la Baltique (le finnois, l'estonien, le vote et le livonien), tandis qu'il est inconnu dans le carélien et le parler d'Olonetz ainsi que le vepse. Il y a lieu de noter aussi que le mot *Sōme* a été pris par les langues de la Baltique d'une région de la Suède, le Roslagen, d'où partirent plus tard aussi les fondateurs de l'état russe et d'où est donc aussi originaire le nom désignant les Russes, suéd. *ryss*, *rysse*, qui, de son côté, se base, selon l'opinion générale, sur la forme finnoise *ruotsi*. Ces *suomet* ou *suomalaiset* (Finnois ou Finlandais) apportèrent ce nom avec eux lorsque, venus des régions de la Baltique, ils arrivèrent dans la partie sud-ouest de la Finlande pour s'y établir, ce pays étant alors appelé la terre des *Finns*, *Finnland*. Ce n'est que beaucoup plus tard que ce nom de la partie sud-ouest de la Finlande fut étendu au pays entier (*Suomi*) et à ses habitants (*suomalaiset*). Ce n'est qu'au début du 19e siècle qu'apparaît le nom actuel de la province sud-ouest de la Finlande, *Varsinais-Suomi* (littéralement 'la Finlande à proprement parler').

VILJO NISSLÄ